

УДК 338.439:637.1

М. М. Одінцов,

к. е. н., доцент, Черкаський державний технологічний університет

ФУНКЦІОНУВАННЯ МОЛОЧНОГО РИНКУ РЕГІОНУ: НАСЛІДКИ ПРОВАЛІВ І НАПРЯМИ ОЗДОРОВЛЕННЯ

Розглядаються проблеми витуску молочної продукції за результатами діяльності ринку Черкаської області. Пропонуються напрями оздоровлення галузі шляхом налагодження досконалого ринку з державним регулюванням та політикою протекціонізму.

Problems of release of dairy production on results of activity of the market of the Cherkassk area are considered. Directions of improvement of branch by the organization of the perfect market with state regulation and a protectionism are offered.

Ключові слова: ринковий механізм, інфраструктура ринку, ціна, державне регулювання, асиметрична інформація.

Key words: a market mechanism, an infrastructure of the market, the price, state regulation, asymmetric information.

ВСТУП

Молочне скотарство займає важливе місце у продовольчому підкомплексі як країни, так і регіонів. Значення цієї галузі визначається не тільки високою долею її у виробництві валової продукції сільського господарства, але і значним впливом на рівень забезпечення населення продуктами харчування. Проблема насичення продовольчого ринку високоякісними і доступними за ціною вітчизняними продуктами харчування є однією з основних завдань продовольчої сфери, вона безпосередньо пов'язана з ефективністю виробництва продукції і характеризує ступінь адаптації підприємств продовольчого комплексу до нових умов господарювання.

Перехід до ринкової економіки спричинив виникнення ряду негативних тенденцій і викликав катастрофічне погіршення багатьох показників діяльності підприємств молочнопродуктового підкомплексу. Значно скоротилося поголів'я і продуктивність великої рогатої худоби, знизилася обсяги випуску, конкурентоспроможність і прибутковість виробництва молока та молочної продукції, посилилася розбалансованість відтворювального процесу і зруйнувалися господарські зв'язки між підприємствами.

Ситуація ускладнюється наростаючою конкуренцією на ринку молока і молочних продуктів, низьким платоспроможним попитом населення, який в даний час виступає фактором, що обмежує зростання виробництва на багатьох підприємствах підкомплексу. Основними причинами такої ситуації стали лібералізація економіки, пасивна участь держави в регулюванні діяльності підприємств молочнопродуктового підкомплексу, що в кінцевому підсумку призвело до зниження економічної та соціальної ефективності їх діяльності.

ОСТАННІ ДОСЛІДЖЕННЯ І ПУБЛІКАЦІЇ

Глибокі теоретико-методологічні основи функціонування молочнопродуктового комплексу відображені в працях економістів-аграрників П.С. Березівського [1], В.І. Бойка [2], В.Я. Месель-Веселяка [3],

П.Т. Саблука [4], В.Й. Шияна [5] та інших. В той же час останніми роками функціонування галузі та забезпечення населення молочними продуктами до рекомендованих медициною норм викликає особливе занепокоєння. Для повного задоволення потреб населення країни згідно з державною цільовою програмою розвитку українського села необхідно виробити у 2015 році 20 млн т молока проти досягнутого у 2009 році 11,6 млн т. Дана обставина вимагає пошуку сучасних наукових і практичних підходів з урахуванням світових досягнень в організації виробництва молока сільськогосподарськими товаровиробниками, організації переробної промисловості й торгівлі та надзвичайно складних економічних взаємозв'язків в усьому ланцюгу "виробництво — переробка — реалізація" молока і молочних продуктів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Молочнопродуктовий підкомплекс АПК має особливу економічну і соціальну значимість, оскільки від обсягу виробництва молока та молочних продуктів, їх конкурентоспроможності залежить рівень життя населення, якість відтворення трудових ресурсів і продовольча безпека країни та регіону.

Молочнопродуктовий підкомплекс Черкаської області являє собою вертикальну і горизонтальну структуру, яка функціонує в межах регіонального агропромислового комплексу і є організаційно-виробничою системою, куди входять сільськогосподарські товаровиробники молока, молокозаводи, підприємства виробничого обслуговування, транспортні організації, підприємства зберігання готової продукції і її збуту.

Базовою основою молочнопродуктового підкомплексу є молочне тваринництво, в якому відбулися значні інституціональні зміни, що перетворило галузь, як і всю економіку, у багатоукладне господарство (табл. 1).

Дані таблиці свідчать, що до нинішнього часу в Черкаській області не вдалося зупинити скорочення молочного стада. Якщо до 2007 року ця тенден-

ція спостерігалася у сільськогосподарських підприємствах, то останніми роками поголів'я корів зменшується і у господарствах населення.

Скорочення молочного стада помітно не відобразилося на скороченні обсягів виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах за рахунок підвищення в них продуктивності корів. У 2009 році намітилася тенденція нарощування виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах. Цьому сприяло в ряді господарств нарощування чорнорябої і червонорябої порід корів, що характеризуються високою продуктивністю при збалансованості кормової бази годівлі тварин. Однак монополізм переробних підприємств та диктування ними низьких закупівельних цін сільським товаровиробникам створюють ситуацію низькорентабельного, а в ряді господарств навіть збиткового ведення виробництва.

Причина такого становища криється в тому, що реально існуючий ринковий механізм істотно відрізняється від ідеальної моделі ринку. Недосконалий ринок не здатний забезпечити ефективну взаємодію між споживачами і виробниками молока, що можна пояснювати як алокацію ресурсів за принципом Парето. Цей принцип встановлений італійським вченим, соціологом і економістом Вільфредо Парето, відповідно до якого 80% всіх доходів припадає на частку 20% найбагатших громадян країни [6].

Крім добре відомих причин провалів ринку, в тому числі в результаті монополізації виробництва, на низці ринків серйозною проблемою є інформаційна асиметричність, тобто нерівномірний розподіл ринкової інформації серед учасників ринку через його монополізацію. Якщо споживач має лише часткову інформацією про товар і його якість, то з ринку витісняються якісні товари, внаслідок чого зростають трансакційні витрати виробника.

Неякісні товари, які споживач сприймає як якісні, так звані "лимони", витісняють якісний товар з ринку, що в термінах економічної теорії називається "негативною селекцією" (несприятливим відбором) молочних продуктів, це явище багато в чому зберігає характеристику ринку "лимонів". Цей термін ввели в економічну науку американські вчені-економісти,

Таблиця 1. Основні показники розвитку молочного скотарства Черкаської області

Показники	Одиниця виміру	Роки					2009 в % до	
		2001	2006	2007	2008	2009	2001	2008
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Поголів'я корів – всього	тис. гол.	188,7	131,1	121,1	113,8	106,1	56,2	93,2
В т.ч. сільгосп підприємств	"-	109,3	50,2	45,9	44,0	44,2	40,4	100,4
Фермерські господарства	"-	0,5	1,3	1,3	1,2	1,3	206,0	101,0
Господарства населення	"-	78,9	79,6	73,9	68,6	60,6	76,8	88,3
Валове виробництво молока	тис. т	537,5	515,6	501,8	493,6	491,0	91,3	99,5
В т.ч. с.г. підприємствах	"-	248,0	191,7	185,8	187,1	206,9	83,4	110,6
Фермерські господарства	"-	1,1	4,6	3,9	4,5	7,5	681,8	166,7
Господарства населення	"-	288,4	323,9	316,0	306,5	284,1	98,5	92,7
Надій на одну корову								
Всі категорії господарств	кг	2838	3866	4078	4271	4561	160,7	106,8
С.г. підприємства	"-	2344	3803	4044	4248	4645	190,8	109,3
Господарства населення	"-	3850	3904	4097	4288	4500	116,9	115,3
Собівартість 1 ц молока в с.г. підприємствах	грн	0,56	1,00	1,14	1,33	1,67	298,2	125,5
Середня реалізаційна ціна 1 ц	грн	0,60	1,09	1,46	1,51	1,73	288,3	114,5
Обсяг реалізації молока с.г. підприємствами	тис.т	188,9	155,3	159,0	170,7	178,7	94,6	104,7
Рівень рентабельності	%	6,7	8,6	27,5	13,8	8,7	129,8	63,0
Кількість збиткових господарств		327	126	58	77	73	22,3	94,8

які застосували його вперше до ринку старих автомобілів. На такому ринку інформація про якість продукту вкрай асиметрична — продавець знає набагато більше про якість продукту, ніж покупець. У лимонний колір у США традиційно фарбували таксі. У зв'язку з тим, що якість продукції — категорія об'єктивна, дуже скоро покупці розчаровуються у придбаному на ринку "лимонів" продукті, попит поступово знижується, незважаючи на падіння цін. Сумлінні постачальники змушені покинути ринок.

Імпорт молока і молочних продуктів у перерахунок на молоко, спільно з так званими молокомісткими продуктами, виготовленими на основі рослинних жирів і білків, також завезеними з-за кордону, практично еквівалентні обсягу виробництва товарного молока. Продовольча незалежність на ринку молока серйозно порушена, що при найменших коливаннях світової кон'юнктури призводить до високих коливань цін на внутрішньому ринку як на сире

Таблиця 2. Споживання молока і молочних продуктів домогосподарствами Черкаської області за рівнем середньодушових загальних доходів (у середньому за місяць у розрахунку на одну особу, кг)

Усі домогосподарства	У тому числі за децильними (10-ти %) групами						
	перша	друга	четверта	шоста	восьма	десята	Нижче прожиткового мінімуму
22,0	13,4	21,3	21,2	22,2	24,3	26,2	13,4

молоко, так і на готову продукцію. Сурогати молочної продукції складають на ринку значний обсяг, тому споживач у більшості випадків не може зорієнтуватися в якості придбаної молочної продукції, чи дійсно вона виготовлена з натурального молока.

Рослинні замітники молочної жиру і білка набагато нижчі за ціною, що серйозно знижує конкурентоспроможність вітчизняних сільгоспвиробників і тих переробників молока, які суворо дотримуються стандартів і регламентів. Одночасно знижується привабливість багатьох молочних продуктів у очах споживача. Так, при спробі приготувати кисляк у домашніх умовах з молока натурального пастеризованого, у тому числі з відомих брендів, через кілька днів починають відбуватися процеси, абсолютно протилежні молочно-кислому бродінню. Можна припустити, що і в організмі людини в процесі перетравлення дані продукти приводять до небажаних наслідків.

Що стосується інших видів продукції, наприклад "сухих вершків", то їх можуть виготовити взагалі без використання натурального молока. Переважна більшість споживачів далекі від дискусій фахівців і читання регламентів. Засоби масової інформації недостатньо інформують споживачів про те, чим, наприклад, "сметана" відрізняється від "сметанки", яка для них дійсно корисна, що підтверджено багатьма поколіннями безперечною корисністю.

У результаті поступово відбувається закономірний для ринку "лимонів" процес — попит з боку покупців на молочні продукти знижується, пропозиція з боку виробників молока не зростає, незважаючи на державну підтримку. Ціни на молочному ринку не покривають повні витрати виробників молока. Молочні продукти багатьма людьми починають сприйматися не як необхідні для нормального розвитку дітей та здоров'я дорослих (для підтримки імунітету, кальцієвого обміну тощо), а як один із видів "нижчих продуктів", попит на які зменшується зі зростанням доходів. Про це свідчать статистичні дані про споживання молока по групах населення з різними грошовими доходами (табл. 2).

Зменшення платоспроможного попиту на вітчизняну молочну продукцію найбільш небезпечно для сільгоспвиробників. Якщо до початку фінансової кризи проблеми виникали в основному у господарств з невисоким рівнем продуктивності корів, які застосовували старі технології утримання та доїння, то зараз вони проявляються і в досить міцних господарствах.

У ряді сільгоспвиробників, які активно включилися в реалізацію національної і обласної програми відновлення тваринництва та здійснюють модернізацію галузі за рахунок позик, в даний час виникають серйозні проблеми. Низька ціна на сире молоко, на рівні прямих витрат на його виробництво, а нерідко і нижче, часто призводить до зменшення обсягів виробництва та серйозних фінансових проблем, що позначається на регулярності погашення кредитів, створює ситуацію зі скороченням виробництва. У розряд маргінальних (гранич-

них) виробників починають потрапляти раніше успішні підприємства.

ВИСНОВОК

Найважливішим завданням для запобігання руйнації вітчизняного молочної тваринництва є створення цивілізованого ринку молочної продукції, з грамотним і послідовним регулюванням, поділом ринку на два непересічні сегменти: дорогий — натурального молочної продукції і дешевий — сурогатів. Необхідна широка і розумна пропаганда споживання якісних вітчизняних молочних продуктів. Без грамотних методів регулювання ринку молока і молочних продуктів не подолає зазначені провали самостійно, не забезпечить ефективного використання наявних в галузі ресурсів.

Таким чином, формування цивілізованого ринку продовольчих товарів передбачає налагодження ринкових взаємовідносин всіх господарюючих суб'єктів у процесі вибудовування раціональних каналів розподілу. Створення ефективної товаропровідної інфраструктури ринку багато в чому залежить як від творчої ініціативи самих учасників ринку, так і від діяльності державних органів управління, науково обгрунтованої економічної політики щодо розвитку продовольчого комплексу. Необхідний перехід від ліберальної моделі формування та розвитку ринку, що передбачає мінімізацію економічних функцій держави, до апробованої зарубіжним досвідом моделі державного регулювання економіки, що не має нічого спільного з адміністративно-командною системою.

Агропромисловий комплекс, як ніякий інший, потребує програмних заходів державної підтримки вітчизняного виробника та захисту прав споживача, розумної протекціоністської політики захисту ринків, формування сучасної інфраструктури ринку з активною участю держави.

Література:

1. Березівський П.С. Відродження галузі скотарства у сільськогосподарських підприємствах Львівської області: оцінка, проблеми, прогнози / П.С. Березівський // Економіка АПК. — 2010. — № 2. — С. 15—20.
2. Бойко В.І. Формування продовольчих ресурсів в Україні: регіональний аспект / В.І. Бойко, О.А. Козак // Економіка АПК. — 2010. — № 4. — С. 37—40.
3. Месель-Веселяк В.Я. Напрями забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. — 2009. — № 10. — С. 7—14.
4. Економіка виробництва молока і молочної продукції в Україні: моногр. / За ред. П.Т. Саблука і В.І. Бойка. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005. — 340 с.
5. Шиян Н.І. Диференціація споживання молока і молочних продуктів у регіонах / Н.І. Шиян // Економіка АПК. — 2010. — № 10. — С. 11—17.
6. Закон Парето или Принцип Парето 80/20. — Режим доступу: <http://glossostav.ru>
Стаття надійшла до редакції 30.03.2011 р.